

علل نزاع و درگیری در جامعه و راه‌های برون‌رفت از آن

حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر محمد رسول آهنگران*

مقدمه

نزاع و درگیری با ایجاد اختلال در مناسبات، فضایی مملو از دشمنی و کینه‌توزی را میان افراد به وجود می‌آورد و جامعه را از نظر مادی و معنوی با مخاطراتی روبه‌رو می‌سازد که تبعات منفی فراوانی را در پی دارد. در سال‌های اخیر این پدیده ناخوشایند همه روزه به شکل‌های گوناگون در آمارها منعکس می‌شود. به منظور برون‌رفت از این پدیده ناخوشایند اجتماعی، ابتدا باید علل و عواملی را که در به وجود آوردن آن نقش دارد، مورد شناسایی قرار داد و آنگاه در صدد برون‌رفت و خلاصی از آن برآمد.

ریشه‌یابی علل نزاع و درگیری در جامعه

مهم‌ترین علل و عواملی را که باعث به وجود آمدن نزاع و درگیری در جامعه می‌شود، می‌توان به دو قسم علل فردی و علل اجتماعی تقسیم کرد.

۱. علل فردی

مهم‌ترین علل فردی عبارتند از:

۱/۱. فقر عاطفی

یکی از عواملی که در شکل‌گیری و تقویت روحیه خشن، ستیزه‌جو و پرخاشگر نقش بسزایی دارد، کمبود محبت است. صاحب‌نظران بر این باورند که کودکان محروم از محبت به سمت پرخاشگری و بزهکاری سوق داده می‌شوند^۱ و به‌ویژه محرومیت در سنین اولیه و تا قبل از رسیدن

* دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی، عضو هیأت علمی دانشگاه تهران و مبلغ نخبه دفتر تبلیغات اسلامی.
۱. شهلا اعزازی، جامعه‌شناسی خانواده با تأکید بر نقش ساختار و کارکرد خانواده در دوران معاصر، ص ۲۱۰.

به سن پنج سالگی.^۱ یکی از دلایلی که کمبود محبت باعث روی آوردن به رفتارهای پر خطر و خشن می‌شود، میل به خودنمایی و شناساندن خود در برابر دیدگان است.^۲ تأثیر کمبود محبت و رفتار تند به‌ویژه والدین نسبت به فرزندان بر افزایش میل به بزهکاری و خشونت، در تحقیقات میدانی هم به اثبات رسید.^۳

بنابراین محبت به فرزند و تأمین نیاز مزبور، وی را تا حدود قابل توجهی از ارتکاب جنایت و رفتارهای خشن بیمه می‌کند. با توجه به تأثیرات مثبت محبت در فرزند است که اسلام همواره نسبت به ابراز آن سفارش کرده است؛ چنانکه رسول خدا ﷺ فرموده است: «قَبَلُوا أَوْلَادَكُمْ فَإِنَّ لَكُمْ بِكُلِّ قُبْلَةٍ دَرَجَةٌ فِي الْجَنَّةِ...»؛^۴ فرزندان خود را ببوسید؛ زیرا به ازای هر بوسیدنی برای شما درجه‌ای در بهشت است.^۵

فرزند شهید صیاد شیرازی در خصوص ابراز علاقه شهید به خود، می‌گوید: «نهایت علاقه پدر به من این بود که می‌گفتند «در دعای کف دستم، دعایت می‌کنم» به طوری که در نماز شب‌ها من، همسر و فرزندانم جزو همان ۴۰ نفری بودیم که ما را دعا می‌کردند و احساس من این بود که ایشان می‌خواستند به ما بگویند که ما را خیلی دوست دارند».^۶

۱/۲. فقر تربیتی

تربیت و ضرورت انجام آن در سه آیه از آیات مبارکه قران کریم، به عنوان اولین هدف از بعثت انبیا و قبل از مسئولیت تعلیم ذکر شده^۷ و تنها در یک مورد تربیت بعد از تعلیم آمده است^۸ که گویای اهمیت والای تربیت و بی‌اثر بودن تعلیم و آموزش بدون آن است. با سیه دل چه سود گفتن وعظ نرود میخ آهنی در سنگ^۹ در این میان نقش بی‌بدیل خانواده در تربیت برجسته‌تر است؛ زیرا خانواده نخستین محیطی

۱. ساندرالواک لیت، شناخت جرم‌شناسی، ترجمه حمیدرضا ملک محمدی، ص ۱۸۴.

۲. تاج‌زمان دانش، طفل بزهکار کیست؛ روش اصلاح و تربیت او چیست، ص ۱۱۶.

۳. شهنواز صداقت‌زادگان و همکاران، «عوامل جامعه‌شناختی مرتبط با نزاع و درگیری جوانان در سر پل ذهاب»،

نشریه پژوهش‌های انتظامی اجتماعی زنان و خانواده، ص ۲۶.

۴. حسن بن فضل طبرسی، مکارم الاخلاق، ج ۱، ص ۲۲۰.

5. <https://www.javanonline.ir/fa/news/212197>

۶. جمعه: ۲، آل‌عمران: ۱۶۴، بقره: ۱۵۱.

۷. بقره: ۱۲۹.

۸. مشرف‌الدین مصلح بن عبدالله شیرازی، گلستان سعدی، باب دوم در اخلاق درویشان، حکایت شماره ۱۹.

است که کودک در آن نشو و نما پیدا می‌کند و بعد از آن وارد محیط‌های دیگر می‌شود. صاحب‌نظران حوزه‌های مختلف نیز نسبت به اهمیت ویژه تأثیر تربیتی خانواده تصریح نموده‌اند؛^۱ روانشناسانی همچون لئون آیزنبرگ،^۲ لوسیا کاپاچیونه^۳ و جامعه‌شناسانی مانند هوارد ساول بکر،^۴ استیون اپستین^۵ و روانشناسان اجتماعی مانند رابرت آلن بارون^۶ و فرانسیس تی. مک‌اندرو.^۷ در منابع اسلامی روایاتی مانند تعبیر «وَأْتَمَّ أَبَوَاهُ يَهُودَانِهِ وَيَنْصَرَانِهِ»^۸ این پدر و مادر او هستند که وی را یهودی و نصرانی می‌کنند»، بر این مطلب دلالت دارد.

بنابراین درصد قابل توجهی از مشکلات انسان و از جمله رفتارهای عصبی و خشن، ورود در نزاع و درگیری وی، به نوع تربیت و تربیت خانوادگی او باز می‌گردد. اگر فرزند در محیط خانواده تجربه زندگی توأم با آرامش را نداشته باشد و شکیبایی، احترام به حقوق دیگران و پرهیز از رفتار خشن با دیگران را نیاموزد، به طور حتم ارتکاب درگیری او در جامعه بالا خواهد بود.

همسر شهید بهشتی می‌گوید:

ایشان (شهید بهشتی) اولاً خیلی مهربان بود، با زن و فرزند. با من که همسرش بودم مثل یک پدر و فرزند بود یعنی من همیشه احساس می‌کردم که با پدرم روبرو هستم از بس که ایشان مهربان و خوش‌اخلاق بود. هیچ وقت در مدت ۲۹ سال که با هم بودیم کوچک‌ترین چیزی را از ایشان ندیدم که باعث دلخوری من بشود با فرزندانش هم همین‌طور ایشان با فرزندانش رفیق بود، هیچ وقت نشد که حتی برای یکبار هم سر اینها داد بزنند. این‌قدر ایشان خوش‌اخلاق بود که آن ساعتی که ایشان به ما تعلق داشت واقعا ما از همنشینی ایشان لذت می‌بردیم، موقعی که دور هم جمع می‌شدیم و با هم بودیم همیشه بحث از خدا و بحث از پیغمبر می‌کردند و می‌گفتند ائمه عَلَيْهِمُ السَّلَامُ چنین کردند و شما هم باید چنین کنید.^۹

۱. صدرالدین شریعتی و فاطمه صحرايي، «بررسی نقش والدین در تربیت عاطفی کودک با بهره‌گیری از سیره امام رضا عَلَيْهِ السَّلَامُ»، مجله فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، ص ۶۲.

2. Leon Eisenberg

3. Lucia Capacchione

4. Howard Saul Becker

5. Steven Epstein

6. Robert Alan Baron

7. Francis T. McAndrew

۸. احمد بن محمد ابن‌فهد حلی، عده الداعی، ج ۱، ص ۳۳۲.

۹. مجله افق حوزه، ۱۴ بهمن ۱۳۸۸ - شماره ۲۵۸.

۱/۳. فقر اعتقادی

بنا بر آیات متعدد، نزاع و درگیری و به طور کلی ظلم و فساد نتیجه کفر و فقدان اعتقاد است: «الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ»^۱ آن‌ها که در شهرها طغیانگری کردند و در آن فساد و تباهی افزودند». مقصود از آن‌هایی که مرتکب چنین اعمالی می‌شوند، اقوام سه‌گانه عاد، ثمود و فرعون و فرعونیان هستند که نماد کفر و بی‌اعتقادی در ادبیات قرآن به شمار می‌روند. در جریان نزاع میان هابیل و قابیل نیز آنچه باعث خویشتنداری هابیل از ورود در نزاع خونین شد، اعتقاد و ترس از خدای متعال بود: «لَئِنْ بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسِطٍ يَدِيَ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ»^۲ اگر تو برای کشتن من دستت را به سویم دراز کنی، من هرگز برای کشتن تو دستم را دراز نخواهم کرد؛ زیرا من از خداوند، پروردگار جهانیان بیم دارم».

گاه انسان از درون آزرده‌خاطر می‌شود، اما می‌تواند خویشتنداری کند و رفتار حلیمان را پیشه سازد. امیرمؤمنان علی علیه السلام فرموده است: «إِنْ لَمْ تَكُنْ حَلِيمًا فَتَحَلَّمْ فَإِنَّهُ قَلَّ مَنْ تَشَبَهَ بِقَوْمٍ إِلَّا أَوْشَكَ أَنْ يَكُونَ مِنْهُمْ»^۳ اگر بردبار نیستی، خود را به بردباری بنمای؛ زیرا اندک است که خود را همانند مردمی کند و از جمله آنان به حساب نیاید».

۲. علل اجتماعی

مهم‌ترین علل اجتماعی عبارتند از:

۲/۱. رسانه‌ها و وسایل ارتباط جمعی و فراگیری بازی‌های رایانه‌ای خشن

بی‌تردید رسانه‌ها و وسایل ارتباطی الکترونیکی نسبت به روش‌ها و امکانات دیگر دارای بیشترین تأثیر بر رفتار آدمی است. تأثیر رسانه‌ها و وسایل مزبور در زمینه تشدید خشونت و نزاع نیز تابع همین قانون عام است. کارشناسان و صاحب‌نظران درباره میزان و چرایی این تأثیر معتقدند تعداد بسیار زیادی از مطالعات صورت گرفته نشان می‌دهد افرادی که به کرات در معرض خشونت رسانه‌ای قرار داشتند، از خشونت در دنیای واقعی کمتر ناراحت می‌شوند و نسبت به قربانیان، دلسوزی کمتری دارند.^۴ البته این اثرپذیری بنا بر اظهارات صورت گرفته

۱. فجر: ۱۱ و ۱۲.

۲. مانده: ۲۸.

۳. محمد بن حسین شریف الرضی، نهج البلاغه، تصحیح صبحی صالح، حکمت ۲۰۷.

۴. ثارالله شجاعی و همکاران، «تأثیر آموزش سواد رسانه‌ای بر پرخاشگری و نگرش به خشونت در کاربران نوجوان بازی‌های رایانه‌ای خشن»، مجله مطالعات رسانه‌های نوین، ص ۱۷۶.

درباره کودکان از شدت بیشتری برخوردار است.

۲/۲. استفاده از مواد مخدر و روانگردان

استفاده از مواد مخدر و روانگردان غیر از آسیب‌های فردی، پیامدهای منفی فراوانی برای اجتماع دارد و امروزه به صورت یک معضل جدی برای جامعه تبدیل شده است؛ به گونه‌ای که به اعتقاد صاحب‌نظران، منشأ بسیاری از جنایات و جرایم شده و در سال‌های اخیر ۷۰ درصد از زندانیان به طور مستقیم و یا غیر مستقیم به خاطر جرایم مرتبط با مواد مخدر محکوم به حبس شده‌اند.^۱ در زمینه علل نزاع و درگیری نقش و تأثیر مستقیم و غیرمستقیم مواد مخدر به طور کلی و مواد محرک و روانگردان به صورت خاص، بسیار برجسته و در خور توجه است.

۲/۳. شیوع سبک زندگی نامناسب

سبک زندگی نامناسب نیز تأثیر بسزایی در ایجاد نزاع و درگیری دارد. مسئله مزبور دارای گستره وسیعی از نوع غذا، نحوه و طریقه مصرف آن تا زمان و مقدار خواب، استفاده زیاد از وسایل الکترونیکی و بسیاری امور است. استفاده زیاد از غذاهای فست‌فود با طعم‌های تند، انتخاب زمان و میزان نامناسب خواب و استفاده زیاد و نامناسب از وسایل الکترونیکی و اموری از این دست، به طور قطع موجب بالا رفتن حساسیت‌های عصبی و در نتیجه افزایش میزان نزاع و درگیری در جامعه می‌شود. مصرف بی‌رویه انواع خوراکی‌های محرک، داشتن اوقات فراغت زیاد، تبلی، کم‌تحریکی و نداشتن ورزش مناسب در کنار امور دیگر، زمینه را برای انواع رفتارهای پر خطر به ویژه برای جوانان فراهم می‌کند. از همین روست که امام صادق علیه السلام فرموده است: «إِيَّاكَ وَالْكَسَلَ وَالضَّجَرَ فَإِنَّهُمَا مِفْتَاحُ كُلِّ شَرٍّ. مَنْ كَسَلَ لَمْ يُؤَدِّ حَقًّا وَمَنْ ضَجَرَ لَمْ يَصْبِرْ عَلَى حَقٍّ؛^۲ از تبلی و بی‌حوصلگی بپرهیز؛ زیرا این دو کلید هر بدی هستند و کسی که تببل باشد، حقی را نگذارد و کسی که بی‌حوصله باشد، بر حق شکیبایی نرزد». امیرمؤمنین علیه السلام نیز فرموده است: «إِنْ يَكُنِ الشُّغْلُ مَجْهَدَةً، فَاتِّصَالُ الْفُرَاقِ مَفْسَدَةٌ؛^۳ اگر کار و تلاش خسته‌کننده باشد، بیکاری باعث فساد است».

۱. مهري نامداریان و رامین جانی‌پور رباطی، «بررسی رابطه بین استفاده از مواد مخدر و ارتکاب جرائم»، فصلنامه علمی رفاه اجتماعی، ص ۱۸۷.

۲. حسن بن علی ابن‌شعبه حرانی، تحف العقول، ص ۲۹۵.

۳. محمدباقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۷۴، ص ۴۱۹.

دوست دارد یار این آشفستگی کوشش بیهوده به، از خفتگی^۱
اندرین ره، می‌تراش و می‌خراش تادم آخر دمی فارغ مباش^۲
جوانی و بیکاری و داشتن پول، موجب بروز مفسده‌های مهمی می‌شود.

راه کارهای مقابله با نزاع و درگیری در جامعه

راه کارهای متعددی برای مقابله با نزاع و درگیری در جامعه قابل طرح است که در اینجا تنها به سه مورد از مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود.

۱. راه کارهای فرهنگی

مهم‌ترین راه کارهای فرهنگی قابل طرح عبارتند از:

۱/۱. اهمیت دادن به نقش تربیتی خانواده

بی‌شک با ازدواج هر دختر و پسر و تشکیل هر خانواده، تعهداتی عرفی و عاطفی، قانونی و فقهی، اخلاقی و اجتماعی در انسان ایجاد می‌شود. این تعهدات از کج‌روی‌ها و خشونت‌ها پیشگیری می‌کنند. در محیط خانوادگی و خویشاوندی جدید آستانه تحمل انسان بالا می‌رود. تعامل دائم با همسر و فرزند، منطق و ادبیات نوینی را مبتنی بر اخلاق و ادب و عاطفه در انسان شکوفا می‌سازد و هاله‌ای از حیا، حصار در مقابل خشونت و سایر رفتارهای ضد اجتماعی ایجاد می‌کند. در روایات اسلامی نیز تشکیل خانواده مخصوصاً به ساختن يك بنایی محبوب نزد خدا تشبیه شده است؛ چنانکه رسول خدا ﷺ فرموده است: «مَا بُنِيَ بِنَاءَ فِي الْإِسْلَامِ أَحَبُّ إِلَيَّ اللَّهُ مِنَ التَّرْوِيجِ»^۳ بنایی در اسلام نزد خدا محبوب‌تر از تزویج نیست».

بدیهی است زندگی‌های مجردی و تک‌نفره، بسترساز بی‌انگیزگی، خودبینی، عدم بلوغ اجتماعی، عدم شکوفایی در ابعاد مختلف، انزوا، افسردگی و پرخاشگری است.

پس نکاح آمد چو لاحول ولا تا که دیوت نَفکند اندر بلا^۴

بدیهی است که با ازدواج حساب شده و بر اساس کفویت و با رعایت معیارهای الهی، افزون بر سعادت و سلامت زن و مرد، فرزندان پا به عرصه حیات می‌گذارند که به تعبیر قرآن، زینت

۱. جلال‌الدین محمد بلخی، مثنوی معنوی، دفتر اول، بیت ۱۸۱۹.

۲. جلال‌الدین محمد بلخی، مثنوی معنوی، دفتر اول، بیت ۱۸۲۲.

۳. حسن بن فضل طبرسی، مکارم الأخلاق، ص ۱۹۶.

۴. جلال‌الدین محمد بلخی، مثنوی معنوی، دفتر اول، بیت ۱۳۷۵.

زندگی و سبب امداد الهی برای پدر و مادر و آرامش خاطر و تکیه‌گاه آن‌ها در دوران سالمندی می‌شوند. ایجاد یک نسل سالم، موجب مباحثات رسول خدا ﷺ است. مقام معظم رهبری دام‌ظله درباره عدم توجه مسئولین به ازدواج و فرزندآوری و آسیب‌های آن دردمندانه فرموده است:

بعضی از مسئولین ما در گوشه و کنار کشور به نسخه بیگانگان اعتماد بیشتری دارند تا به نسخه داخلی، و این هم خطای بزرگی است. شما ملاحظه کنید همین سیاست جمعیتی غربی‌ها که «فرزند کمتر، زندگی بهتر» سیاست اروپایی است، سیاست غربی است؛ خودشان هم عمل کردند و امروز دچار مشکلند؛ دارند جایزه می‌دهند که خانواده‌ها فرزنددار بشوند؛ می‌خواهند جبران کنند عقب‌ماندگی را، فایده هم ندارد. این سیاست را، نسخه غربی را [بعضی‌ها] قبول کردند. ما چند سال قبل اصرار کردیم، گفتیم - در سخنرانی، در جلسات خصوصی با مسئولین - که موانع تولید نسل را بردارید؛ مسئولین هم قبول کردند، تصدیق کردند حرف ما را، منتها در مدیریت‌های میانی متأسفانه موانعی وجود دارد؛ آن چنانکه باید و شاید به این نسخه اسلامی که «تَنَاقَحُوا تَنَاسَلُوا تَكْثُرُوا فَإِنَّ أَبَاهِي بِكُمْ الْأُمَّمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»^۱ عمل نمی‌کنند، [اما] به نسخه غربی عمل می‌کنند. این یکی از موانع پیشرفت ماست.^۲

۱/۲. اهمیت دادن به تبیین و بالا بردن سواد رسانه‌ای

محیط پیرامونی به‌ویژه فضای فرهنگی و رسانه‌ای، نقش برجسته‌ای در اصلاح یا انحراف خانواده و افراد جامعه دارد. بر اساس اختلاف فرهنگ ما و ارتباط گسترده جوامع با دنیای غرب از طریق رسانه‌های ارتباط جمعی، فضای فرهنگی جامعه اسلامی آلوده شده است.^۳ مقصود از فرهنگ غرب، فرهنگ ملهم از شیطان است که با تمایلات نفسانی هماهنگی دارد. لازمه فرهنگ و رفتار شیطانی، افزایش دشمنی و کینه‌توزی در میان اعضای جامعه است؛ چنانکه قرآن کریم در این زمینه می‌فرماید: «إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَ يُصَدِّكُمْ عَنِ الذِّكْرِ اللَّهِ وَ عَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ؟»^۴ شیطان قصد آن دارد که به وسیله شراب

۱. محمدباقر مجلسی، بحارالأنوار، ج ۴۴، ص ۱۷۰.

۲. بیانات در اجتماع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی، ۱۳۹۷/۰۱/۰۱.

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=39272>

۳. محمدتقی مصباح یزدی، «رهایی از تباهی و فساد و ظاهر فرهنگ غرب»، مجله معرفت، ص ۵.

۴. مانده: ۹۱.

وقمار، میان شما عداوت و کینه برانگیزد و شما را از ذکر خدا و نماز باز دارد، پس شما آیا از آن دست بر می‌دارید؟».

بنابراین یکی از مؤثرترین راه‌کارها، تبیین و بالابردن سواد رسانه‌ای است. به همین جهت مقام معظم رهبری علیه‌السلام این روزها بر مسئله تبیین تأکید بسیاری دارند. تبیین ارزش‌های دینی، خانوادگی، اقتصادی، سیاسی و به‌ویژه اخلاقی در فضای رسانه‌ای، موجب واکنش‌ها و واکنش‌های مثبت در برابر شایعات ناامیدکننده و تفرقه‌افکن می‌شود و اجازه نمی‌دهد دشمنان دین و فرهنگ اصیل اسلامی ما از حربه رسانه‌ها برای ایجاد نزاع و درگیری در جامعه استفاده کنند و بدین سان بخواهند هزینه برای کشور اسلامی مان ایجاد کنند.

۲. آموزش مهارت

آموزش مهارت نیز به عنوان راه‌کاری مؤثر برای جلوگیری از وقوع نزاع و درگیری حائز اهمیت است. در این زمینه باید به دو دسته مهارت توجه داشت:

۲/۱. آموزش مهارت فردی

آموختن مهارت‌های فردی در کنترل خشم، اهمیت شایانی دارد و به افراد کمک می‌کند تا جلوی خشمی را که ممکن است به وقوع نزاع و درگیری بینجامد، بگیرند. برخی پژوهشگران مهارت‌هایی را که توسط پیشوایان دین مورد توصیه است، به دو دسته تقسیم کرده‌اند.^۱ دسته اول رفتاری، مانند ورزش، صله رحم، تغییر حالات وضعیت بدن و... و دسته دوم معنوی همچون وضو گرفتن، غسل کردن و مانند آن است.

۲/۲. آموزش مهارت ارتباطی

منظور از مهارت ارتباطی، آموختن نکاتی است که باید در هنگام ارتباط با دیگران رعایت نمود؛ نکاتی که توجه به آن باعث پیشگیری از نزاع و درگیری می‌شود و زمینه را برای مدیریت بهتر ارتباطی فراهم می‌آورد. در این زمینه آیات و روایات فراوانی وجود دارد که بهره‌گیری از آن بسیار سودمند خواهد بود؛ آیاتی که بر خوب سخن گفتن،^۲ پرهیز از سوءظن و تجسس در کار

۱. محمدحسین موسوی و همکاران، «مهارت‌های رفتاری کنترل خشم با رویکرد منابع دینی»، فصلنامه روانشناسی تربیتی، ص ۱۱۷.

۲. بقره: ۸۳.

علل نزاع و درگیری در جامعه و راه‌های برون‌رفت از آن ■ ۴۱

دیگران،^۱ عفو و گذشت^۲ و مانند آن دلالت دارد و در منابع روایی مانند کتاب شریف الکافی، کتابی تحت عنوان «کتاب العشرة» وجود دارد و در آن ابوابی مانند «ما يجب من المعاشرة»،^۳ «حسن المعاشرة»^۴ و ابواب فراوان دیگر که در آن روایات متعددی در این زمینه به چشم می‌خورد.

۲/۳. اصلاح الگوهای اقتصادی

یکی از تأثیرگذارترین راه‌کارها برای برون‌رفت از نزاع و درگیری به‌ویژه در میان خانواده‌ها، اصلاح الگوهای اقتصادی به‌ویژه در بخش مصرف است. تجمل و مصرف‌گرایی شدید، فضای چشم و هم‌چشمی و رقابت ناسالم مادی بر برخی از خانواده‌ها حاکم شده است و این فضا در ایجاد زمینه برای نزاع و درگیری نقش جدی دارد. برای برون‌رفت از نزاع و درگیری و داشتن خانواده و جامعه‌ای آرام و بی‌تشنش، اصلاح الگوهای مصرف ضروری است؛ الگوهایی که موجب غرق شدن مردم در مادیات نشود و از فرهنگ دنیاطلبی فاصله داشته باشد، در غیر این صورت با حاکمیت چنین فرهنگی اختلاف و نزاع امری غیر قابل اجتناب خواهد بود؛ چنانکه امام خمینی^{علیه‌السلام} در این زمینه اظهار داشتند: «کسانی که توجه به دنیا دارند، نمی‌شود اختلاف نداشته باشند، هر کسی برای خودش می‌خواهد. آن‌هایی که اختلاف ندارند، آن‌هایی هستند که به دنیا اعتنا ندارند».^۵

فهرست منابع

کتاب

قرآن کریم

۱. ابن‌شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول، قم: انتشارات جامعه مدرسین، ۱۴۰۴ق.
۲. ابن‌فهد حلی، احمد بن محمد، عدة الداعی، بیروت: دارالکتاب العربی، بیروت، ۱۴۰۷ق.
۳. اعزازی، شهلا، جامعه‌شناسی خانواده با تأکید بر نقش ساختار و کارکرد خانواده در دوران معاصر، تهران: روشنگران و مطالعات زنان، ۱۳۷۶ش.
۴. خمینی، سید روح‌الله، صحیفه امام، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی^{علیه‌السلام}.

۱. حجرات: ۱۲.

۲. بقره: ۱۰۹؛ فصلت: ۳۴؛ آل‌عمران: ۱۳۴.

۳. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۴۶۴.

۴. همان، ص ۴۶۵.

۵. سید روح‌الله خمینی، صحیفه امام، ج ۲۰، ص ۲۲۴.

۱۳۸۹ش.

۵. دانش، تاج‌زمان، طفل بزهکار کیست؛ روش اصلاح و تربیت او چیست، تهران: انتشارات کیهان، ۱۳۸۵ش.
۶. شریف‌الرضی، محمد بن حسین، نهج‌البلاغه، تصحیح صبحی صالح، چاپ اول، قم: هجرت، ۱۴۱۴ق.
۷. طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الاخلاق، قم: انتشارات حبیب، ۱۳۸۶ش.
۸. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تهران: انتشارات اسلامیه، ۱۳۸۸ق.
۹. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، بیروت: انتشارات الوفاء، ۱۴۱۴ق.
۱۰. والک لیت، ساندر، شناخت جرم‌شناسی، ترجمه حمیدرضا ملک‌محمدی، تهران: میزان، ۱۳۸۶ش.

نشریات

۱. شجاعی، ثارالله و همکاران، «تأثیر آموزش سواد رسانه‌ای بر پرخاشگری و نگرش به خشونت در کاربران نوجوان بازی‌های رایانه‌ای خشن»، مجله مطالعات رسانه‌های نوین، دوره ۲، شماره ۸، زمستان ۱۳۹۵، ص ۲۰۱-۱۷۳.
۲. شریعتی، صدرالدین و فاطمه صحرايي، «بررسی نقش والدین در تربیت عاطفی کودک با بهره‌گیری از سیره امام رضا (علیه‌السلام)»، مجله فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، سال ۱۰، شماره ۳۸، تابستان ۱۳۹۸، ص ۸۰-۵۹.
۳. صداقت‌زادگان، شهناز و همکاران، «عوامل جامعه‌شناختی مرتبط با نزاع و درگیری جوانان در سر پل ذهاب»، نشریه پژوهش‌های انتظامی اجتماعی زنان و خانواده، دوره ۵، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۶، ص ۳۸-۲۰.
۴. مصباح‌یزدی، محمدتقی، «رهایی از تباهی و فساد و ظاهر فرهنگ غرب»، مجله معرفت، شماره ۲۱۴، مهر ۱۳۹۴، ص ۱۱-۵.
۵. موسوی، محمدحسین و همکاران، «مهارت‌های رفتاری کنترل خشم با رویکرد منابع دینی»، فصلنامه روانشناسی تربیتی، شماره ۳۵، پاییز ۱۳۹۷، ص ۱۳۳-۱۱۷.
۶. نامداریان، مهري و رامین جانی‌پور رباطی، «بررسی رابطه بین استفاده از مواد مخدر و ارتکاب جرائم»، فصلنامه علمی رفاه اجتماعی، سال ۲۰، شماره ۷۷، تابستان ۱۳۹۹، ص ۲۱۲-۱۸۱.

سایت‌ها

۱. پایگاه اطلاع‌رسانی و دفتر حفظ نشر و آثار آیت‌الله العظمی سید علی خامنه‌ای.